MỘT CON MẮT LÀ ĐỦ

Hai Bản "Xuân Phai" Của Lê Hữu

V.N.

Có những chuyện trong văn chương, thoạt nghe tưởng chẳng dính dáng gì nhau, nhưng chỉ cần đặt cạnh nhau một chút thì bỗng nhiên thấy chúng có bà con. Chuyện một cô gái chỉ có một mắt trong một giai thoại đời Tống, và chuyện một truyện ngắn của Lê Hữu có hai bản, một bản dài một bản ngắn, xem ra là hai chuyện ở hai thế giới khác nhau. Một chuyện nói về tình yêu, một chuyện nói về văn chương. Một chuyện có anh chàng mê cô gái độc nhãn, một chuyện có người viết tự tay rút bớt tác phẩm của mình.

Ấy thế mà cả hai lại gặp nhau ở một chữ rất bình thường: *Dư*. Hay nói theo chiều ngược lại: *Thiếu*.

Tôi chợt nhớ tới điển tích ấy khi đọc hai dị bản của truyện ngắn "Xuân Phai" của Lê Hữu: bản rút gọn trong *Seattle Xanh Mãi Ngàn Năm* và bản đầy đủ trong *Quà Tặng Giữa Mùa Dịch*.

Một người đọc bản rút gọn trước, thấy truyện hay, có thể sẽ nghĩ: "Bản này vừa vặn, ngắn gọn, không thừa chữ." Nhưng nếu người ấy đọc tiếp bản đầy đủ, có khi lại đổi ý: "À, thì ra trước kia mình chưa thấy hết."

Ngược lại, một người đã đọc bản đầy đủ trước, rồi gặp bản rút gọn, rất có thể sẽ có cảm giác khác: "Hay thì vẫn hay, nhưng hình như thiếu một cái gì."

Thế là cùng một truyện, cùng một tác giả, cùng một cốt truyện, cùng một người đọc, mà hôm nay thấy *đủ*, ngày mai lại thấy *thiếu*.

Vậy cái gì mới thật sự là "thừa"?

Và cái gì mới thật sự là "thiếu"?

... "Một Con Mắt Là Đủ"

Tần Quan 秦觀 (1049–1100), đời Tống có chép một giai thoại rất thú vị trong *Hoài Hải tập* 淮海集, bài *Miễu xương truyện* 眇倡傳. Một cô gái đẹp nhưng chỉ có một mắt, cùng mẹ đi lên kinh sư. Một chàng trai gặp nàng, say mê đến nỗi đem nàng về ở riêng. Bạn bè thấy vậy cười chàng. Chàng đáp một câu rất nghịch ngợm:夫佳目，得一足矣，又奚以多為！(*Phu giai mục, đắc nhất túc hĩ, hựu hề dĩ đa vi!*) Tạm dịch: "Một con mắt đẹp,

được một con là đủ rồi, cần gì phải nhiều!" Rồi chàng nói thêm rằng từ khi có nàng, nhìn đàn bà thiên hạ, chàng thấy ai cũng dư một con mắt.

Đây là một lối nói rất tài tình. Người đời thấy cô gái *thiếu một mắt.* Chàng trai lại thấy thiên hạ *thừa một mắt.* Cô gái không thay đổi. Chỉ có *cái nhìn* thay đổi.

Văn chương cũng vậy.

Một bản văn không tự nó mang sẵn cái nhãn "đủ" hay "thiếu". Người đọc đem theo ký ức, cảm tình và sự hiểu biết của mình mà đọc nó. Vì vậy, cùng một chữ, một đoạn, một chương, người này thấy vừa đủ, người kia lại thấy còn thiếu.

... "Xuân Phai" Và Hai Cái Thước Đo

Hai bản "Xuân Phai" của Lê Hữu là một trường hợp rất thú vị. Bản trong *Seattle Xanh Mãi Ngàn Năm* là bản rút gọn từ bản đầy đủ trong *Quà Tặng Giữa Mùa Dịch*.

Đứng riêng, bản rút gọn vẫn là một truyện hoàn chỉnh. Người đọc không biết có một bản dài hơn phía sau có thể đọc xong mà chẳng thấy thiếu gì. Truyện có đầu có cuối, có không khí riêng, có những chi tiết đủ sức dựng lên thế giới của nó.

Nói cách khác, đối với người chỉ đọc bản rút gọn: *Một mắt là đủ.* Nhưng rồi người ấy đọc bản đầy đủ. Bấy giờ, những đoạn trước đây bị cắt đi bỗng trở lại. Những chi tiết tưởng như nhỏ nhặt bỗng có thêm một chút ánh

sáng. Những chỗ trước đây chỉ hiểu theo một hướng, nay có thể nhìn thêm một hướng khác. Thế là cái "đủ" hôm trước bỗng biến thành cái "thiếu" hôm nay.

Cái lạ của văn chương nằm ở đó.

... Người Đọc Bản Rút Gọn Trước

Tôi hình dung một độc giả đọc *Seattle Xanh Mãi Ngàn Năm* trước. Đọc xong "Xuân Phai", người ấy có thể nói: "Hay. Gọn. Không dài dòng." Nếu có ai bảo: "Còn một bản đầy đủ dài hơn." Có khi người ấy lại hỏi: "Để làm gì? Truyện thế này là vừa rồi."

Người ấy không sai bởi vì cái mà người ấy biết là toàn bộ thế giới văn chương mà tác giả đã trao cho mình trong lần đọc ấy. Đối với người ấy, phần bị cắt không tồn tại. Một cái không tồn tại thì làm sao gọi là thiếu?

Cũng như anh chàng trong điển tích kia: anh ta không nghĩ người mình yêu thiếu một mắt, bởi vì trong mắt anh ta, một mắt đã đủ.

... Nhưng người đọc bản đầy đủ trước lại khác

Bây giờ đổi thứ tự. Một độc giả đọc *Quà Tặng Giữa Mùa Dịch* trước. Người ấy biết "Xuân Phai" trong toàn bộ dáng vẻ của nó. Sau đó đọc bản trong *Seattle Xanh Mãi Ngàn Năm*. Lúc này, cảm giác có thể hoàn toàn khác.

Người ấy biết những gì đã từng có mặt trong bản đầy đủ. Cho nên khi gặp bản rút gọn, người ấy nhận ra

những chỗ vắng mặt.

Một đoạn không còn. Một chi tiết bị lược. Một nhịp kể được rút ngắn. Một khoảng lặng bị bỏ qua. Một mối liên hệ giữa hai nhân vật không còn được trình bày đầy đủ như trước.

Người đọc không nhất thiết phải nói bản rút gọn dở. Chỉ có thể nói: "Tôi thấy thiếu." Mà cái "thiếu" ấy rất khác cái thiếu của một truyện viết chưa tới. Đó là cái thiếu do người đọc đã từng biết cái đủ.

Đây là một thứ thiếu rất đặc biệt.

... Cái "Thiếu" Sinh Ra Từ Ký Ức

Một người chưa từng đọc bản đầy đủ sẽ không biết bản rút gọn thiếu gì nhưng người đã đọc bản đầy đủ lại mang bản đầy đủ trong trí nhớ khi đọc bản rút gọn. Vì vậy, người thứ nhất đọc một truyện. Người thứ hai đọc một truyện cộng với ký ức về một truyện khác.

Hai người tuy cùng đọc một văn bản nhưng thật ra không đọc cùng một văn bản.

Đây là lý do tại sao trong việc đọc sách, thứ tự đọc đôi khi cũng quan trọng như chính tác phẩm. Đọc bản rút gọn trước, người đọc lấy nó làm chuẩn. Đọc bản đầy đủ trước, người đọc lấy bản đầy đủ làm chuẩn. Cùng một câu chuyện mà hai cái thước đo khác nhau.

Một người thấy vừa. Một người thấy hụt. Một người nói "đủ". Một người nói "thiếu".

… Văn Chương Có Cần "Đủ" Không?

Đến đây lại nảy ra một câu hỏi khác: Một tác phẩm có nhất thiết phải giữ tất cả những gì tác giả đã viết hay không?

Câu trả lời, theo tôi, không đơn giản. Có những đoạn bị bỏ đi quả thật là thừa. Có những đoạn tưởng thừa mà lại làm nên cái duyên. Có những chi tiết đọc lần đầu thấy không cần thiết, đến lần thứ hai mới thấy nó có tác dụng. Nhưng cũng có những đoạn dài quá, nếu cắt đi thì truyện nhẹ nhàng hơn mà ý chính không mất.

Cho nên rút gọn không nhất thiết là làm nghèo tác phẩm, nhưng cũng không nên nghĩ rằng càng ngắn càng hay. Nếu ngắn mà làm mất cái thần của truyện thì đó không phải là tinh luyện, mà là cắt bớt. Cũng như người ta không thể bảo: "Một mắt là đủ, vậy cắt mắt thứ hai đi cho nhẹ."

Cái gì là "thừa" còn phải tùy nó có làm nên cái toàn thể hay không.

… Người Viết Và Người Đọc Đều Có Quyền Có Một Cái Thước Riêng

Điều thú vị hơn nữa là chính tác giả cũng có thể có hai cái thước. Khi viết bản đầy đủ, Lê Hữu có cái nhìn của người muốn giữ lại nhiều hơn. Khi làm bản rút gọn, ông có cái nhìn của người muốn tiết chế hơn.

Hai cái nhìn ấy không nhất thiết phủ nhận nhau. Một

cái hướng về *đầy đủ*. Một cái hướng về *cô đọng*. Một cái giữ nhiều hơn. Một cái bỏ bớt hơn. Và người đọc đứng giữa hai bản ấy lại có quyền có cái thước thứ ba.

Có người thích bản đầy đủ. Có người thích bản rút gọn. Có người đọc bản nào trước thì *thương* bản ấy hơn. Thành ra, đôi khi tranh luận "bản nào mới đúng?" cũng hơi giống chuyện hỏi:

"Một mắt hay hai mắt mới là đủ?"

Anh chàng đời Tống chắc sẽ trả lời ngay:

"Một mắt đẹp là đủ rồi."

Còn người đọc bản đầy đủ có lẽ sẽ mỉm cười:

"Đủ với ông thôi. Tôi đã thấy hai mắt rồi, bây giờ bảo tôi chỉ nhìn một mắt, tôi hơi khó."

... Một Bài Học Nhỏ Về Chuyện Đọc

Có lẽ đây cũng là một điều đáng nhớ đối với người đọc sách. *Đừng vội gọi một đoạn văn là thừa chỉ vì mình chưa thấy công dụng của nó nhưng cũng đừng vội gọi một đoạn văn là hay chỉ vì nó dài.*

Trong văn chương, cái dài không đồng nghĩa với cái đầy đủ; cái ngắn cũng không đồng nghĩa với cái tinh luyện. Một chữ thừa có thể làm câu văn nặng. Một chữ thiếu có thể làm câu văn hụt. Một đoạn thừa có thể làm truyện loãng. Một đoạn thiếu có thể làm truyện mất duyên. Nhà văn phải biết lúc nào nên giữ, lúc nào nên bỏ.

Người đọc lại phải biết lúc nào mình đang *đánh giá tác phẩm*, và lúc nào mình chỉ đang *đánh giá thói quen đọc của chính mình*.

Đó là hai chuyện khác nhau.

... Và Trở Lại Với "Xuân Phai"

Bởi vậy, hai bản "Xuân Phai" của Lê Hữu lại làm cho điển tích "một mắt là đủ" trở nên gần gũi hơn. Người đọc bản rút gọn trước có thể nói: "Tôi thấy thế là đủ." Người đọc bản đầy đủ trước có thể đáp: "Tôi thấy bản kia thiếu."

Cả hai đều có lý, vì mỗi người đứng ở một chỗ khác nhau. Người thứ nhất nhìn thấy *một con mắt* và thấy đủ. Người thứ hai đã từng thấy *hai con mắt*, nên khi chỉ còn một, tự nhiên thấy hụt. Nhưng cái hay của chuyện này là: không phải mắt nào bị mất, mà là người đọc đã nhớ rằng trước đó nó từng ở đó.

Và như vậy, chữ "thiếu" đôi khi không phải là một sự kiện khách quan. Nó là một sự thiếu trong ký ức.

Một người chưa từng có thì không thấy thiếu.

Một người đã từng có rồi thì khó mà quên.

Tôi lại nhớ câu của chàng trai trong điển tích: "Một con mắt đẹp, được một con là đủ, cần gì phải nhiều!"

Câu ấy nghe rất có lý.

Nhưng nếu chàng đã đọc "Xuân Phai" bản đầy đủ trước, rồi người ta đưa cho chàng bản rút gọn, tôi không chắc chàng còn nói như vậy. Có lẽ chàng sẽ ngồi yên một lúc, đọc xong, rồi bảo: "Hay thì vẫn hay... nhưng hình như thiếu một con mắt."

Đến đây thì Tần Quan cũng khó mà cãi bởi vì lần này, người đọc đã từng thấy cái đủ. Và một khi đã từng thấy cái đủ, người ta rất dễ nhận ra cái thiếu.

Cho nên chuyện văn chương đôi khi cũng giống chuyện tình yêu: một mắt có thể là đủ, nhưng đó là khi ta chưa từng biết đến con mắt thứ hai.

Còn đã biết rồi thì...
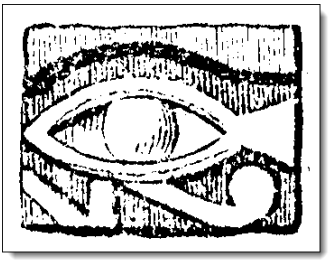
thừa hay thiếu, có lẽ phải hỏi lại cái lòng mình trước khi hỏi cái bản văn.